

ทฤษฎีแนวความคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ยังไม่มีการศึกษามาก่อน ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยตรงจึงยังไม่มี มีเฉพาะที่เกี่ยวข้องเป็นบางส่วน ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมมาไว้ดังนี้

งานวิจัยทางด้านผลการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

เป็นที่ยอมรับกันมานานแล้วว่า ในวิทยาทารกอาหารที่ดีที่สุดและเหมาะสมที่สุด คือ นมมารดา^๑ เพราะนมมารดานั้นมีส่วนที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของทารก ย่อยง่าย สะอาด ปราศจากเชื้อโรค มีสารที่จำเป็นสำหรับการเจริญเติบโตของแบคทีเรียในลำไส้ อันมีผลช่วยยับยั้งการเจริญเติบโตของอีโคไล (E. Coli) ซึ่งเป็นแบคทีเรียที่ทำให้เกิดโรคท้องเดินในเด็กเล็ก โดยเฉพาะเด็กแรกเกิด ซึ่งยังไม่มีภูมิคุ้มกันโรค มีความต้านทานโรคหลายชนิด โอกาสที่จะเป็นโรคติดเชื้อมีน้อยกว่าเด็กที่กินนมผสม^๒ และช่วยประหยัดรายจ่ายของครอบครัวได้มาก และจากผลการวิเคราะห์ของคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาลได้นำนมมารดาหลังให้นมบุตรแล้วจำนวน ๓๔ คน มาวิเคราะห์ซึ่งพบว่า นมมารดาเหล่านี้ให้วิตามินซีสูงขึ้น ๔.๗๖ มิลลิกรัม จากนมมารดาจำนวน ๑๐๐ ซี.ซี. ขณะที่นมมารดาในประเทศตะวันตกให้วิตามินซี. เพียง

^๑Jamal K. Hargouche, "The Importance of Breast Feeding," Journal of Tropical Pediatrics 16 (1970) : 75.

^๒C.G. Glulee, H.N. Sanford and P.H. Herron, "Breast and Artificial feed Infants," Journal of the American Dietetics Association 104 (1965) : 210.

๓.๔ มิลลิกรัม^๑

นอกจากนี้ทางด้านจิตวิทยาพัฒนาการในส่วนของที่เกี่ยวกับพัฒนาบุคลิกภาพ
ฟรอยด์^๒ (Freud) เชื่อว่า การพัฒนาของบุคลิกภาพจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้รับการ
ตอบสนองตามขั้นแห่งการพัฒนาที่สำคัญ คือ ความต้องการทางปากในวัยเด็ก ความ
ต้องการขับถ่ายในวัยเด็กเล็ก และความรักในเพศตรงข้าม ในวัยเด็กตอนต้นหากบุคคล
ได้รับการตอบสนองความต้องการตามวัยเหล่านี้แล้ว การพัฒนาการของบุคคลจะเป็น
ไปตามปกติ แต่ถ้าความต้องการเหล่านี้ถูกขัดขวางหรือหากบุคคลได้รับการกระทบกระเทือน
อย่างรุนแรง (Trauma) การพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลย่อมกระทบกระเทือนด้วย
ดังนั้นการสร้างความพึงพอใจให้แก่ทารกโดยวิธีการเอาใจใส่ดูแลให้บุตรดูนมของมารดา
จึงเป็นการส่งเสริมสุขภาพจิตและบุคลิกภาพของบุคคลโดยตรง และจากการศึกษาของ
สมาคมศิษย์แพทย์อเมริกันยังพบว่า มารดาที่ให้บุตรดื่มนมจากตนเองนั้นจะทำให้โอกาส
เป็นมะเร็งที่เต้านมยาก^๓

อีริกสัน^๔ (Erikson) ได้ปรับปรุงทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ กล่าวว่า
พัฒนาการทางบุคลิกภาพของบุคคลนั้นเกิดจากการปรับตัวในลักษณะทางที่ดีตามวัยต่าง ๆ
ของบุคคล ในวัยทารกมีความต้องการต่าง ๆ ตามธรรมชาติ หากมารดาให้ดูนมมารดา
ด้วยความพึงพอใจ กุศลแสดงออกถึงความรักและความอบอุ่นของมารดาที่มีต่อบุตรย่อม
ก่อให้เกิดเด็กเกิดความมั่นใจ และไว้วางใจ (Sense of trust) ต่อบุคคลอื่นซึ่งจะนำ
ไปสู่การพัฒนาบุคลิกภาพที่ดีด้วย

ม.ป.ช., "นมมารดาของหญิงไทยมีวิตามินซีสูงกว่าของนอก," แนวหน้า
(๒๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓) : ๘.

^๒Alfred R. Lindesmith and Anelm L. Strauss, Social Psychology. (New York: The Deyden Press, 1956), pp. 547-50

ม.ป.ช., "ดูนมแม่ช่วยลดอัตราเป็นมะเร็ง," เดลินิวส์ (๑๘ ธันวาคม ๒๕๒๒): ๓

^๓C.D. Don, "Personality Development" Child Development
(New Jersey : Prentice-Hall, 1965), pp. 149-51.

เอเวอรี่^๑ (Avery) กล่าวว่า มารดามีส่วนช่วยให้บุตรมีพัฒนาการทางด้านจิตใจได้อย่างดีตั้งแต่แรกเกิด โดยการให้อาหารแก่บุตรเพื่อสนองความต้องการทางกาย ด้วยน้ำนมมารดาและการให้บุตรกินนมมารดาตัวเองจะมีผลทำให้บุตรมีพัฒนาการทางจิตใจที่สมบูรณ์จากการสัมผัสอย่างใกล้ชิดในขณะที่ดื่มนม บุตรจะเกิดความรู้สึกอบอุ่น เป็นสุข และปลอดภัย ทำให้พัฒนาการทางอารมณ์เป็นไปในลักษณะที่ดี ส่วนมารดาเองก็จะเกิดความสุขในบทบาทของมารดา นอกจากนี้ยังพบว่า มารดาที่เลี้ยงบุตรด้วยนมตนเองจะมีความเข้าใจและมีประสบการณ์ของการเป็นแม่มากกว่ามารดาที่เลี้ยงบุตรด้วยนมผสม

ฮาร์โลว์^๒ (Harlow) ได้ทำการทดลองในลูกลิงเกี่ยวกับการตอบสนองทางด้านความรัก พบว่า การสัมผัสที่ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นและสบายเป็นตัวแปรสำคัญต่อพัฒนาการความรู้สึกทางด้านความรัก อาหารเป็นเพียงตัวลดแรงขับดัน (Drive-reduction) ในขบวนการสร้างความรักเท่านั้น กล่าวคือ ในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างมารดาและบุตรด้วยการให้อาหารอย่างเดียวนั้นจะไม่ก่อให้เกิดความรักและความพึงพอใจ จำเป็นต้องมีการสัมผัสอันอบอุ่นร่วมด้วย

ริบเบิล^๓ (Ribble) ได้ทำการสังเกตเด็ก ๖๐๐ คน เพื่อดูปะทะสัมพันธ์ระหว่างมารดาและบุตรเป็นเวลานาน พบว่า มีเด็ก ๑๔๐ คนที่เกิดภาวะตั้งเครียดทางอารมณ์ขึ้น และภาวะนี้จะหายไปเมื่อเด็กนั้นได้ดื่มนม และใกล้ชิดกับมารดามาก ๆ ริบเบิลกล่าวว่า การอุ้ม การกอดรัด การเคล้าเคลียของมารดาจะก่อให้เกิดความรู้สึกพึงพอใจ และจะช่วยสร้าง

^๑Graeme S. Avery, "Psychological Advantages of Breast Feeding," Mother and Child 4 (1976) : 28-29.

^๒Harry F. Harlow and Robert R. Zimmerman, "Affectional Responses in the Infant Monkey," Science 130 (1959) : 421-32.

^๓Paul H. Mussen, John J. Conger and Jerome Kagen, Child Development and Personality, 2d ed. (New York : Harper & Row, Publisher, 1963), pp. 156-57.

สัมพันธภาพที่ีระหว่างมารดาและบุตรอันมีผลช่วยสนับสนุนพัฒนาการทางบุคลิกภาพของบุตรด้วย

จากผลการวิจัยและความคิดเห็นต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า การเลี้ยง
บุตรด้วยนมมารดาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากสำหรับการเจริญเติบโตทางร่างกายและการ
พัฒนาการทางบุคลิกภาพและอารมณ์ของทารก

งานวิจัยทางด้านปัจจัยที่มีต่อทัศนคติการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา

ทัศนคติ เป็นคำที่มาจากรากศัพท์ภาษาละตินว่า "Aptus" แปลว่า โน้ม
เอียง เหมาะสม^๑ สำหรับคำจำกัดความของทัศนคตินั้นมีผู้ให้ไว้หลายอย่างด้วยกัน ดัง
เช่น เมย์ชาร์ค และริชาร์ดสัน^๒ (Mayshark and Richardson) ได้รวบรวมคำจำกัด
ความของทัศนคติที่นักการศึกษาและนักจิตวิทยาหลายท่านกล่าวไว้ ซึ่งสรุปได้ว่า ทัศนคติ
หมายถึงระดับความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกับภาวะทางใจของบุคคลที่มีต่อวัตถุ เป็นศักยภาพของ
พฤติกรรมหรือส่วนนำที่จะก่อให้เกิดพฤติกรรมทางบวกหรือทางลบต่อสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง

McGuire^๓ ได้อธิบายถึงขั้นตอนของกระบวนการเปลี่ยนแปลงทัศนคติซึ่ง
ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ๔ ขั้นตอนด้วยกัน คือ

^๑Gardon W. Allport, "Attitudes," Reding in Attitude
Theory and Measurement, ed. Martin Fishbein (New York : John
Wiley and Sons, 1967), p. 3.

^๒Cyrus Mayshark and Charles E. Richardson, "Health
Attitudes as related to Behavioral Change," Synthesis of research
in selected areas of health instruction School Health Education
Research Monograph, p. 76.

^๓W.J. McGuire, "Personality and Susceptibility to Social
Influence" in E.F. Borgotta & W.W. Lambert (Eds.) Handbook of
Personality Theory and Research (Chicago : Rand McNally, 1968).

๑. การใส่ใจ (Attention)
๒. ความเข้าใจ (Comprehension)
๓. การมีสิ่งใหม่เกิดขึ้น (Yielding)
๔. การเก็บเอาไว้ (Retention)
๕. การกระทำ (Action)

สิ่งที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคตินั้น เริ่มต้นด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ
อันหนึ่ง คือ แหล่ง หรือ Source ของการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ อาจจะเป็นบุคคลคนเดียว
กลุ่มบุคคล หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ หรือสิ่งที่ก่อให้เกิดทัศนคติโดยตรง โดยทั่วไป
แหล่งข่าวต่าง ๆ จะมีลักษณะที่แตกต่างกันในด้านต่าง ๆ เช่น ความสามารถ ความเป็น
ที่ดึงดูดความสนใจ ความคุ้นเคย ความเป็นมิตร จากการศึกษาพบว่า แหล่งข่าวที่มีความ
สามารถ มีความคุ้นเคย ดึงดูดความสนใจและมีอำนาจจะมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
ทัศนคติมากกว่าแหล่งข่าวที่ไม่มีคุณสมบัติเหล่านี้^๑ นอกจากนี้องค์ประกอบอื่น ๆ เช่น เนื้อหา
ของข่าวสาร (ควรพิจารณาถึงภาษา ความยากง่าย คำที่ใช้ ฯลฯ) วิธีการส่งข่าวสาร
(เช่น การพูดในชุมชน การแสดงสาธิต การสัมภาษณ์ การอภิปราย ฯลฯ) และตัวผู้รับ
(เช่น ทักษะในการสื่อความหมาย ทัศนคติ ความรู้ระบบสังคม เป็นต้น) ก็เป็นองค์ประกอบ
ในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

การเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้ผลที่แตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง
ทั้งทางด้านสรีรวิทยา วัตถุสังคม และอื่น ๆ เชื่อว่า "อายุ" มีผลต่อทัศนคติของบุคคล
ผู้ใหญ่มักจะปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ยาก ซึ่งตรงข้ามกับวัยรุ่นที่
พร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลต่อการสร้างทัศนคติของบุคคลเหล่านี้นั้นด้วย^๒

^๑ ประภาเพ็ญ สุวรรณ, ทัศนคติ : การวัด การเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรม
อนามัย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๘๗

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๗.

งานวิจัยในประเทศไทย

การศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดานั้นมีผู้ศึกษาน้อย โดยเฉพาะในประเทศไทย งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาในเรื่องนี้ เช่น การศึกษาของคณะแพทยศาสตร์ โรงพยาบาลรามาธิบดี ศึกษาในหมู่บ้านจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ประชากรที่อยู่ในเขต ใกล้เมือง เช่น เขตสุขาภิบาล หรือคนที่อยู่ในเมืองเขตเทศบาลนั้น มีอัตราการเลี้ยงลูก ด้วยนมแม่ลดน้อยลงเรื่อย ๆ และระยะเวลาการให้นมลูกก็สั้นลงด้วย^๑

จากการศึกษาข้อมูลลักษณะโภชนาการและการเลี้ยงดูทารกด้วยนมแม่ ของศูนย์เขตโภชนาการ เขต ๕ ทำการศึกษาใน ๗ จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน และอุตรดิตถ์ ในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล ผลการศึกษาสรุปได้ดังต่อไปนี้ คือ^๒

๑. อัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่

๑.๑ แม่ฐานะยากจนมีอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่สูงกว่าแม่ฐานะดี ไม่ว่าจะอยู่ในเขตเทศบาล (๗๖ : ๓๖) หรือนอกเขต (๘๘ : ๖๕)

๑.๒ แม่ที่อยู่นอกเขตเทศบาลมีอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มากกว่า แม่ที่อยู่ในเขตเทศบาลทั้งแม่ที่ฐานะดี (๖๕ : ๓๖) และฐานะยากจน (๘๘ : ๗๖)

๑.๓ แม่ฐานะยากจนในเขตเทศบาล มีอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนม แม่มากกว่าแม่ฐานะดีนอกเขตเทศบาล (๗๖ : ๖๕)

ทั้ง ๔ กลุ่มให้ลูกกินนมแม่ตั้งแต่วันแรกคลอด และวันที่ ๒ แต่ในวันที่ ๓ มีมากกว่าเล็กน้อย

^๑สาคร ธนมิตร, "การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ในประเทศไทย" ใน เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ (กรุงเทพมหานคร : กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๒๔), หน้า ๕๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔-๕๕.

๒. ระยะเวลาที่ให้ลูกกินนม

๒.๑ แม่นอกเขตเทศบาล ทั้งฐานะดีและยากจนส่วนใหญ่ให้ลูกกินน้ำนมแม่นานประมาณ ๗-๑๒ เดือน หรือนานกว่านั้น

๒.๒ แม่ในเขตเทศบาล ทั้งฐานะดีและยากจนมีแนวโน้มให้ลูกกินน้ำนมแม่ต่ำกว่า ๗-๑๒ เดือน

๒.๓ แม่ที่อยู่นอกเขตเทศบาล ที่มีฐานะยากจนให้ลูกกินน้ำนมแม่นานกว่ากลุ่มอื่น ๆ รองลงมาคือ แม่นอกเขตเทศบาลที่มีฐานะดี ต่อไปก็เป็นกลุ่มในเขตเทศบาลฐานะยากจนและกลุ่มสุดท้ายคือ ในเขตเทศบาลฐานะดี

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบทางนิเวศวิทยาต่อการใช้นมมารดาเลี้ยงทารก โดยคณะสาธารณสุขศาสตร์ ในปี ๒๕๑๔ โดยรวบรวมข้อมูลจากมารดาที่คลอดบุตร ณ สถานพยาบาล และโรงพยาบาลต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร โดยวิธีสัมภาษณ์มารดาที่คลอดบุตรคนแรกในวันก่อนออกจากโรงพยาบาล หรือสถานพยาบาล จำนวน ๔๘๖ ราย มีข้อสรุปของการศึกษาดังต่อไปนี้คือ มารดาส่วนใหญ่อายุ ๒๐-๒๔ ปี รายได้เฉลี่ยของครอบครัวเดือนละ ๑,๐๐๐ - ๒,๐๐๐ บาท ระดับการศึกษาของแม่อยู่ระหว่าง ๑-๗ ปีในโรงเรียน ผลปรากฏมารดาที่ศึกษามีแรงจูงใจสูงเนื่องจากเป็นบุตรคนแรก และพบว่าต้องการเลี้ยงบุตรของตนโดย

ก. เลี้ยงด้วยน้ำนมแม่อย่างเดียว มีอัตราร้อยละ ๓๕

ข. เลี้ยงด้วยน้ำนมแม่ร่วมกับน้ำนมผสม มีอัตราร้อยละ ๕๑ และร้อยละ ๑๗ ใช้นมชั้นหวาน

ค. เลี้ยงด้วยน้ำนมผสมอย่างเดียว มีอัตราร้อยละ ๑๔ และร้อยละ ๗ ของกลุ่มนี้ใช้น้ำนมชั้นหวาน^๑

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

จากการวิจัยของภารตี เต็มเจริญ^๑ เรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของมารดาต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดากับชนิดของนมที่ใช้เลี้ยงบุตร" จากมารดาซึ่งมีบุตรมารับบริการในคลินิกสุขภาพดี (Well Baby Clinic) ของโรงพยาบาลเด็กและโรงพยาบาลรามาริบัติ จำนวน ๒๑๐ คน พบว่า ทัศนคติของมารดาต่อการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญในทุกตัวแปร คือ อายุ อาชีพ การศึกษา สถานะทางเศรษฐกิจ จำนวนบุตร ยกเว้นตัวแปรภูมิลาเนา ของมารดาเพียงตัวแปรเดียวที่พบว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕

งานวิจัยในต่างประเทศ

นิวตัน และนิวตัน^๒ (Newton and Newton) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนมแม่กับความสามารถในการหลั่งน้ำนม โดยการศึกษาจากคนไข้แผนกสูติกรรมของโรงพยาบาลของมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย จำนวน ๕๑ คน ด้วยการสัมภาษณ์เพื่อดูทัศนคติของมารดาในเรื่องนี้ และใช้การสังเกตการหลั่งน้ำนมของมารดาจากน้ำหนักตัวของบุตรที่เพิ่มขึ้นภายหลังคลอด ๔ วัน พบว่ามารดาที่มีทัศนคติที่ดีต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดามีจำนวน ๕๑ คน พวกที่ไม่แน่ใจ ๑๗ คน และมารดาที่มีทัศนคติที่ไม่ดีมี ๒๓ คน ในกลุ่มมารดาที่มีทัศนคติในทางที่ดีนั้น ร้อยละ ๗๔ มีน้ำนมเพียงพอสำหรับบุตรภายหลังคลอด ๔ วัน โดยไม่ต้องใช้อาหารเสริมอย่างอื่นช่วย ส่วนกลุ่มมารดาที่ไม่แน่ใจและมีทัศนคติในทางที่ไม่ดีนั้นมีเพียงร้อยละ ๓๔ และร้อยละ ๒๖ เท่านั้นที่มีน้ำนมเพียงพอสำหรับบุตร แสดงว่า ทัศนคติของมารดาต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนม แม้มີความสัมพันธ์กับความสามารถในการหลั่งน้ำนม นอกจากนี้

^๑ ภารตี เต็มเจริญ, "ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของมารดาต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดากับชนิดของนมที่ใช้เลี้ยงบุตร" (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาจิตวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๔๖.

^๒ Niles Rumely Newton and Michael Newton, "Relationship of ability to breast feed and maternal attitudes toward breast feeding," Pediatrics 5 (1965) : 869-75.

ยังพบว่าทัศนคติต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดานั้นได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์การ
หลังน้ำนมจากการเลี้ยงบุตรคนก่อน

จากผลการวิจัยของนิวตันและนิวตันนี้สอดคล้องกับความเห็นของเบิร์ชฟิลด์^๑
(Birchfield) ที่กล่าวว่าทัศนคติต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดานั้นมีผลมากโดยเฉพาะ
มารดาที่มีบุตรคนแรก เนื่องจากมีความวิตกกังวลต่อบทบาทใหม่ที่ได้รับ และมารดา
ส่วนใหญ่ตั้งความมุ่งหวังที่จะให้สภาพร่างกายกลับคืนสู่สภาพเดิมเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้
มารดาจึงมีความรู้สึกอ่อนไหว หงุดหงิดอันมีผลไปถึงความสำเร็จในการหลังน้ำนมด้วย

การเกิดทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคลเริ่มตั้งแต่วัยทารกเป็นต้นมา^๒
ประสบการณ์ที่ทำให้เกิดทัศนคติ ได้แก่ การอบรมเลี้ยงดู การศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณี
วัฒนธรรมและสังคม จากแนวคิดนี้แสดงว่าทัศนคติของแต่ละบุคคลย่อมจะแตกต่างกัน
ได้ตามตัวแปรต่าง ๆ ดังเช่นการวิจัยของ ฟรีดแมน^๓ (Freedman) พบว่ามีความ
แตกต่างระหว่างทัศนคติของคนที่มีระดับอายุต่างกัน คนอายุมากจะปรับตัวให้เข้ากับการ
เปลี่ยนแปลงของสังคมได้น้อยกว่าคนอายุน้อย

^๑Marilyn Birchfield, "A Mothers' views on Breast feeding,"
American Journal of Nursing 63 (1963) : 89.

^๒Traindis C. Harry, Attitude and Attitude Change
(New York : John Wiley & Sons. Inc., 1971), p.4.

^๓M.B. Freedman, "Changes in Attitudes and Values Over Six
Decades, " Journal of Social Issues 17 (1961) : 19-28.

นอกจากนี้ เนฮอร์^๑ (Neher) ยังได้ศึกษาความรู้ทัศนคติและการปฏิบัติทางอนามัยของนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในลอสแอนเจลิส พบว่า คะแนนทัศนคติของนักเรียนมีแนวโน้มสูงขึ้นตามฐานะทางเศรษฐกิจสังคมของนักเรียนที่สูงขึ้น

จากผลการวิจัยดังกล่าวมานี้แสดงว่า ทัศนคติของบุคคลจะแตกต่างหรือไม่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณา: ความตัวแปรอายุ ฐานะทางเศรษฐกิจ รวมถึงอาชีพและสำหรับจำนวนบุตร เชื่อว่าประสพการณ์ของมารดาที่มีบุตรคนแรกและมีบุตรมากกว่า ๑ คน น่าจะมีผลทำให้ทัศนคติของมารดาแตกต่างกัน ซึ่งขัดแย้งกับผลการวิจัยของภารตีเต็มเจริญ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาว่า ทัศนคติของมารดาต่อการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาเป็นอย่างไร และจะแตกต่างกันหรือไม่ เมื่อพิจารณาตามตัวแปรเหล่านี้

งานวิจัยทางด้านประสิทธิภาพของสื่อในการเผยแพร่และพฤติกรรมการสื่อสาร

จากการศึกษาพบว่า ประสิทธิภาพของสื่อบุคคลและสื่อมวลชนในการเผยแพร่หรือส่งเสริมในโครงการต่าง ๆ ให้ผลที่แตกต่างกัน เช่นในไต้หวัน จากการศึกษาของ L.P. Chaw และ J.C. Hsu^๒ พบว่า คำบอกเล่าของเพื่อนบ้านและญาติพี่น้องเกี่ยวกับวิธีต่าง ๆ ที่ใช้ในการวางแผนครอบครัวเป็นสื่อที่แพร่หลายที่สุด โดยเฉพาะในกลุ่มที่ด้อยการศึกษา

^๑C. Harold Veeker, "Result of Measuring the Health Knowledge, Attitude, and Practices of School Age Child," Synthesis of Research in Selected Area of Health Instruction School Health Education Research

^๒L.P. Chaw and J.C. Hsu, "The Progress of Fertility Control in Taiwan," The Journal of Formosean Medical Association 5 (1967) : 219-21.

นอกจากนี้โครงการใช้สื่อมวลชนเพื่อการวางแผนครอบครัวของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งจัดทำขึ้นที่จังหวัดพังงา ปี ๒๕๑๔ ผลปรากฏว่า ประชาชนทราบวิธีคุมกำเนิดครั้งแรกจากแพทย์มากเป็นอันดับที่หนึ่งถึงร้อยละ ๕๐.๖ รองลงมาทราบจากเพื่อนบ้านร้อยละ ๓๑.๔ ทราบจากวิทยุร้อยละ ๕.๒ ทราบจากเอกสารสิ่งพิมพ์ร้อยละ ๓.๔ ทราบจากญาติ ๒.๖ และทราบจากคู่มือร้อยละ ๑.๘^๑

สุวรรณ บัวทวน^๒ ได้ศึกษาเรื่องเกี่ยวกับการยอมรับของใหม่และลักษณะการยอมรับของชาวนาในจังหวัดขอนแก่น พบว่า แหล่งข่าวที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับของใหม่ที่สำคัญที่สุดคือ สื่อบุคคล ซึ่งได้แก่เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และผู้นำภายในชุมชน นอกจากนี้เพื่อนบ้านก็เป็นแหล่งให้ข่าวสารที่สำคัญแก่ชาวนา

จากการวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของนักวิชาการหลายท่านที่ศึกษาเรื่องการวางแผนครอบครัว ได้ชี้ให้เห็นว่า สื่อบุคคลมีความสำคัญต่อการเผยแพร่อย่างมาก เช่น^๓

^๑กระทรวงสาธารณสุข, กรมอนามัย, โครงการการใช้สื่อมวลชนเพื่อการวางแผนครอบครัว (กรุงเทพมหานคร : กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๒๑), หน้า ๓๐.

^๒สุวรรณ บัวทวน, "ทัศนคติต่อการยอมรับของใหม่ และลักษณะการยอมรับของชาวนา ในจังหวัดขอนแก่น" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๔๑-๔๒.

^๓Everett M. Rogers, Communication Strategies for Family Planning (New York : The Free Press, 1973), p. 263.

๑. ไชมอน (Simon, 1969) พบว่า ประมาณร้อยละ ๓๐ ของผู้หญิงชาวอินเดียนในกลุ่มตัวอย่างของเขา รายงานว่า สื่อมวลชนช่วยในขั้นต้นตัวเรื่องการใช้ท่วงคุ่มกำเนิด
๒. ปาล์ม มอร์ (Palmore, 1968) พบว่า ร้อยละ ๑๖ ของผู้หญิงไต้หวันชี้ให้เห็นว่า สื่อมวลชนเป็นเพียงสร้างความรู้ในเรื่องการคุมกำเนิด
๓. หลิวและดัฟ (Liu and Duff, 1971) ได้สรุปว่า "สื่อมวลชนไม่ได้มีบทบาทสำคัญในด้านการเผยแพร่ข่าวสารการวางแผนครอบครัว" เพื่อนญาติ และเพื่อนบ้าน เป็นผู้มีอำนาจในการเผยแพร่มากกว่า
๔. ในปี ๑๙๖๖ คนใช้ใหม่ในฮ่องกงจำนวน ๒๓,๐๐๐ คน จำนวนร้อยละ ๙๒ ถูกชักจูงให้รับการบริการวางแผนครอบครัวโดยสื่อบุคคล ส่วนใหญ่จากเจ้าหน้าที่และเพื่อนสนิท ซีดแมน (Seidman, 1970) พบว่า ครึ่งหนึ่งของผู้ยอมรับ เพราะการสื่อสารจากการพูดคุย
๕. จากการศึกษาของบาลาคริชนัน และมัดไท (Balakrishnan and Matthai, 1966) ที่ซานเมืองกัลกัตตา พบว่า ญาติและเพื่อนบ้านเป็นช่องทางการสื่อสารที่สำคัญที่สุด

นอกจากช่องสารทางบุคคลจะมีบทบาทและประสิทธิภาพต่อการเผยแพร่ มากก็ตาม การเผยแพร่ที่จะให้บรรลุผลจริง ๆ จำเป็นต้องใช้ช่องสารทางสื่อมวลชนร่วมด้วย และก็พบว่าช่องสารทางสื่อมวลชนมีบทบาทที่สำคัญเช่นเดียวกัน เช่นจากการวิจัยเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พบว่า วิทยุเป็นสื่อสำคัญในการให้ข่าวสารและการบันเทิงแก่ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยเหตุผลที่ว่า วิทยุเข้าถึงกลุ่มบุคคลได้ทุกกลุ่ม

นันทวัน สุชาโต และคณะ, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องนโยบายการสื่อสารแห่งชาติ (กรุงเทพมหานคร : โรงแรมนารายณ์, ๒๕๒๑), หน้า ๓๔.

ไม่ว่าจะมีความแตกต่างในทางเศรษฐกิจและสังคม สำหรับการวัดและประเมินผลข่าวสาร และเครื่องสื่อสารเพื่อโครงการวางแผนครอบครัวในจังหวัดขอนแก่น เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๑๗ คณะวิจัยได้พบว่า^๑ สื่อมวลชนเป็นสื่อที่ให้ความรู้ และวิทยุเป็นตัวการที่สำคัญที่สุด ในการเข้าถึงชาวบ้าน

สื่อมวลชน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ สื่อมวลชนประเภทอิเล็กทรอนิกส์ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ บ้ายประกาศ (Poster) นิตยสาร เป็นต้น มีผลต่อการเผยแพร่ต่างกันเช่นกัน เช่นการศึกษาของ โรเจอร์ และชเวนนิง^๒ (Rogers & Svening) ได้ศึกษาสื่อมวลชนในโคลัมเบียและสหรัฐอเมริกา พบว่า ในประเทศด้อยพัฒนา ผู้รับสารจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะวิทยุ และภาพยนตร์จะรับสารได้มากกว่าสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์ การศึกษาที่คล้ายกันของ เซน และรอย (Sen and Roy, 1966) ศึกษาที่บ้าน ๗,๒๒๔ คน ในอินเดีย พบว่า วิทยุถึงผู้ฟังได้มากที่สุดถึงร้อยละ ๔๔ ภาพยนตร์ร้อยละ ๕๓ และหนังสือพิมพ์ เพียงร้อยละ ๒๒ ผลการศึกษาสื่อมวลชนทั้ง ๒ ประเภทนี้ขัดแย้งกับงานวิจัยของบำรุง สุขพรรณ^๓ เรื่อง บทบาทของสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การวางแผนครอบครัว โดยศึกษาผู้มารับบริการวางแผนครอบครัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ (สภากาชาดไทย) และที่สำนักบริการวางแผนครอบครัว จำนวน ๑๒๐ คน พบว่า ผู้มารับบริการวางแผนครอบครัวได้ยินหรือเห็นเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวบ่อยที่สุดจากป้ายโฆษณาตามป้าย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^๒ Everett M. Rogers in association with Lynne Svening, Modernization Among Peasants : The Impact of Communication (Holt, Rinehart and Winston Inc., 1969), p. 98.

^๓ บำรุง สุขพรรณ, "บทบาทของสื่อในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การวางแผนครอบครัว" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐๒.

รถเมล์มากที่สุดถึงร้อยละ ๖๒.๕ รองลงมาวิทยุ ร้อยละ ๑๖-๑๗ ส่วนจากญาติและเพื่อนที่ทำงานและจากเอกสารสิ่งพิมพ์ มีไม่เกินร้อยละ ๕.๐๐ นอกจากนี้ยังพบว่าการวางแผนครอบครัวจะบรรลุเป้าหมายนั้นต้องใช้เจ้าหน้าที่ไปจูงใจและชักชวนชาวบ้านด้วย

นอกจากสื่อต่าง ๆ จะมีประสิทธิภาพในการเผยแพร่ต่างกันแล้ว พฤติกรรมการสื่อสารก็ต่างกันด้วย เช่น จากผลการวิจัยจำนวนมาก ทำให้เราสามารถสรุปเปรียบเทียบคุณลักษณะของผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่า (earlier adopters) และผู้ยอมรับนวัตกรรมช้ากว่า (Later adopters) ตามหลักกว้าง ๆ^๑ ที่ว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่าได้รับการศึกษาในโรงเรียน (อย่างเป็นทางการ) มากกว่าผู้รับนวัตกรรมช้า และตามหลักกว้าง ๆ^๒ ที่ว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่ามีสถานภาพทางสังคมสูงกว่าผู้ยอมรับนวัตกรรมช้ากว่า (สถานภาพสังคมอาจได้จากรายได้ ระดับการดำรงชีพ การเป็นเจ้าของทรัพย์สิน หรือมีอาชีพที่มีเกียรติเป็นที่ยกย่อง นับถือ เป็นต้น)

ฉะนั้นพฤติกรรมในการสื่อสารจึงอาจกล่าวได้ว่า "ผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่า จะมีโอกาสเข้าถึงสื่อมวลชนมากกว่าผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมช้ากว่า"^๓ นั่นคือ ผู้ที่มีการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจสูงกว่าจะเข้าถึงสื่อมวลชนมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาและฐานะทางเศรษฐกิจต่ำกว่า

^๑Everett M. Rogers with Floyd F. Shoemaker, Communication of Innovations : A Cross Cultural Approach (New York : The Free Press, 1971), p. 186.

^๒Ibid., p. 186.

^๓Ibid., p. 189.

โรเจอร์ส^๑ (Rogers) กล่าวว่า หลักร้าง ๆ ดังกล่าวนี้นั้นสมเหตุสมผลมาก ทั้งนี้เพราะในขณะที่ผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่าคนอื่น ๆ ยอมรับนวัตกรรมนั้น ยังไม่มีผู้ใดในระบบสังคมที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับนวัตกรรมเลย แต่สำหรับผู้ยอมรับนวัตกรรมช้ากว่าไม่จำเป็นต้องอาศัยสื่อมวลชนมากนักทั้งนี้เพราะเมื่อผู้ยอมรับนวัตกรรมช้ากว่าตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้นจะมีบุคคลจำนวนไม่น้อยในระบบสังคมที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับนวัตกรรมที่จะช่วยให้ความรู้ ข้อคิด และช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับนวัตกรรมแก่ผู้ที่ยอมรับนวัตกรรมช้ากว่า อาจเป็นไปได้ว่า อิทธิพลของบุคคล (Interpersonal Influence) ที่เกิดจากสื่อสารเฉพาะหน้าแบบตัวต่อตัวไม่มีอิทธิพลมากนัก ในการที่จะกระตุ้นให้ผู้ยอมรับนวัตกรรมเร็วกว่าตัดสินใจในด้านพวกเกี่ยวกับนวัตกรรม แต่สำหรับผู้รับนวัตกรรมช้ากว่ามีความ จำเป็นต้องได้สิ่งเร้าที่มาจากช่องสารมวลชน ก็คือ สิ่งเร้าที่มาจากช่องสารทางบุคคล

งานวิจัยด้านลักษณะต่าง ๆ ของสื่อบุคคลและสื่อมวลชน

สื่อบุคคล

ในการเปลี่ยนทัศนคติเพื่อให้ยอมรับสิ่งใหม่นั้น สิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง คือ แหล่งที่มาของข้อมูล (Source) ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือ สื่อมวลชนก็ได้ แหล่งสารดังกล่าวนี้จะผลิตข่าวสารผ่านทางคำพูด ทางการกระทำของบุคคล ทางการตัดสินใจของกลุ่ม หรือ เป็นข้อความที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หรือการกระทำที่จัดผ่านทางวิทยุกระจายเสียง หรือโทรทัศน์ ซึ่งในบรรดาแหล่งต่าง ๆ นี้ตัวบุคคลที่จะทำการติดต่อชักจูงให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่น เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นนั้นมีอิทธิพลมาก ซึ่งตัวบุคคลนี้น่าจะมีลักษณะบางประการที่ทำให้ผู้ถูกติดต่อชักจูงเกิดความเห็นคล้อยตาม หรือมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติได้

^๑Ibid., p. 190.

อเบลสัน^๑ (Abelson) ได้ให้ความเห็นว่า บุคคลที่ทำหน้าที่ติดต่อนั้น
ควรมีลักษณะที่น่าเชื่อถือ ได้แก่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะงานเป็นพิเศษ (Competence)
และมีความน่าไว้วางใจ (Trustworthiness)

ฮอฟแลนด์ และ เวสส์^๒ (Hovland and Weiss) ได้ศึกษาถึงอิทธิพล
ของแหล่งข้อมูลในการทำหน้าที่ติดต่อดังกล่าว จุดประสงค์เพื่อศึกษาว่า แหล่งข้อมูลที่มี
ลักษณะน่าเชื่อถือกับไม่น่าเชื่อถือ ถ้าใช้คำพูดชักจูงหรือให้ข่าวสารชักจูงอย่างเดียวกันแล้ว
แหล่งที่มีลักษณะน่าเชื่อถือจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นในบุคคล
ได้มากกว่าแหล่งที่ไม่น่าเชื่อถือหรือไม่ และจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากน้อย
เพียงไร ผลปรากฏว่า การเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นในผู้ที่ทราบข้อมูลจากแหล่งที่เชื่อ
ถือได้ ร้อยละ ๒๒.๔ ในขณะที่รับทราบข้อมูลจากแหล่งที่ไม่น่าเชื่อถือมีการเปลี่ยนแปลง
ความคิดเห็นเพียงร้อยละ ๘.๔ ซึ่งต่างกันร้อยละ ๑๔.๑

คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลที่จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนทัศนคติของบุคคลนั้น
นอกจากจะเป็นผู้มีลักษณะน่าเชื่อถือ มีความสามารถแล้ว ยังต้องขึ้นกับบุคคลลึกลับ
เช่น รูปร่าง หน้าตา ท่าทาง สำเนียง ภาษา ฯลฯ อีกด้วย

^๑H.I. Abelson and M. Karlines, Persuasion : How Opinion and Attitudes are Changed (New York : Springer, 1959), as cited by Philip Zimbardo and Ebe. B. Ebbesen , Influencing Attitudes and Changing Behavior (California : Addison-Wesley Publishing Company, 1970), p. 20

^๒Carl I. Hovland and Walter Weiss, "The Influence of Source : Credibility on Communication Effectiveness," Public Opinion Quarterly 1-5 (1951) : 635-50.

เมื่อบุคคลที่เข้าไปติดต่อมีความน่าเชื่อถือในสายตาของผู้รับสารแล้วย่อมจะมีแนวโน้มให้ผู้รับสารเปลี่ยนทัศนคติ ทั้งนี้ผลของการทดลองในห้องทดลองทางจิตวิทยาปรากฏว่า การเปลี่ยนแปลงทัศนคติมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความน่าเชื่อถือของแหล่งสาร ถ้ากลุ่มเป้าหมายมีความรู้สึกว่าเขาหน้าที่ยส่งเสริมมีความน่าเชื่อถือมากกว่าแหล่งสารอื่น ๆ กลุ่มเป้าหมายก็มีแนวโน้มที่จะรับสารจากเจ้าหน้าที่มากขึ้น^๑ และคาดว่าจะยอมรับนำนวัตกรรมนั้น ๆ ไปใช้ปฏิบัติ

สื่อมวลชน

วิทยุ

จากรายงานสรุปการสำรวจสื่อมวลชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทยของศูนย์วิจัยนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย^๒ ศึกษาพบว่า ช่วงเวลาที่มีผู้รับฟังวิทยุมากที่สุดคือ จากเวลา ๐๖.๐๐ น. ถึงหลัง ๐๘.๐๐ น. เล็กน้อย ช่วงเวลาที่นิยมฟังมารองลงมาคือ ระหว่างเวลา ๑๘.๐๐ น. ถึง ๒๑.๐๐ น. ช่วงระยะเวลาทั้ง ๒ นี้เป็นเวลาที่สถานีวิทยุ

^๑ Everett M. Rogers with Floyd F. Shoemaker, "Communication of Innovations : A Cross Cultural Approach," p. 162.

^๒ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะนิเทศศาสตร์, รายงานสรุปการสำรวจสื่อมวลชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๗), หน้า ๖, ๑๐.

ทั่วประเทศถ่ายทอดข่าวจากสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ กรุงเทพฯ
ช่วงเวลาที่มิได้รับฟังวิทยุน้อย ได้แก่เวลาระหว่าง ๑๑.๐๐ ๑๔.๐๐ น.

ในเรื่องรายการ พบว่า รายการเพลงลูกทุ่ง หมอลำ เพลงไทยสากล
เป็นรายการที่ผู้รับฟังชอบมาก เพลงลูกทุ่งที่ผู้รับฟังทั้งในและนอกเขตเทศบาลถึงเกือบ
ร้อยละ ๕๐ หมอลำเป็นที่นิยมมากภายนอกเขตเทศบาล ซึ่งร้อยละ ๘๗ เป็นครัวเรือน
ที่รับฟังรายการหมอลำ

จำนวนร้อยละ ๘๕ ของครัวเรือนในเขตเทศบาลรับฟังรายการเพลงไทย
สากลในจำนวนครัวเรือนที่รับฟังนี้มีเพียงร้อยละ ๔๒ ที่ชอบฟังมาก อาจสรุปได้ว่า
เพลงไทยสากลไม่เป็นที่นิยมสำหรับครัวเรือนในเขตเทศบาลเหมือนอย่างเช่นหมอลำ
ซึ่งเป็นที่นิยมนอกเขตเทศบาล

ละครวิทยุ มิได้รับฟังทั้งนอกและภายในเขตเทศบาลในอัตราเกือบเท่า ๆ
กัน คือร้อยละ ๘๒ และร้อยละ ๗๘ ตามลำดับ ความสนใจที่มีต่อรายการละครนั้น นอก
เขตเทศบาลให้ความสนใจมากกว่าในเขตเทศบาลเล็กน้อย คือ ร้อยละ ๖๑ และ ร้อยละ
๕๖ ของจำนวนครัวเรือนที่รับฟังทั้งหมด

ป้ายประกาศ

ลักษณะป้ายประกาศที่ดีและประสบผลสำเร็จมาแล้ว ควรมีลักษณะดังนี้^๑

๑. มุ่งที่วัตถุประสงค์ที่สำคัญเพียงหนึ่งอย่าง
๒. เนื้อหาที่เสนอต้องชัดเจน (ไม่ปล่อยให้ผู้ดูเกิดความสงสัย
เกี่ยวกับข่าวสารอันนั้น)

^๑Brown W. James, Levies B. Richard, and Harclerod F.
Fred, AV Instruction Technology Media and Methods, (New York :
McGraw-Hill Book Co., 1973), p. 92.

๓. สี (เป็นสีตามธรรมชาติที่สุด มีสีหนัก-เบา และสีนั้นควรจะ
เน้นที่หัวเรื่อง (topic) เพื่อให้คนสนใจ)
๔. ควรเป็นภาพที่ใหญ่เพียงพอที่จะเห็นได้ง่ายและเข้าใจได้เมื่อ
ดูเพียงผิวเผิน

oooooooooooooooooooooooooooo